

historycznej, kontekstów kulturowych, do których opowiadający się odwołuje, świadomych (i nieświadomych) strategii narracyjnych, autokreacji, refleksyjności itp. Są one również dużo wyraźniej osadzone w kontekście politycznym i publicznej debacie. W tym właśnie sensie widać, że różnica między historią mówioną, która rejestruje wspomnienia elit (taka była wszak amerykańska geneza tej metody w latach trzydziestych XX wieku), a tą, której ideowym celem jest „danie głosu tym, którzy byli go w historii pozbawieni” (*giving a historical voice to the voiceless*; jak rozumiano *oral history* od czasu brytyjskiej historii społecznej lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku), jest w jakimś sensie ciągle aktualna. Specyficznie środkowo-wschodnioeuropejski kontekst polityczny sprawił, że do 1989 roku znaczna część elit także była pozbawiona swego publicznego głosu w historii. Obecnie jednakże pytanie o relację między historią mówioną a rejestrowaniem wspomnień elit staje się w Polsce i innych krajach tej części Europy coraz bardziej aktualne. Lektura „Wrocławskiego Rocznika Historii Mówionej” nie daje rzecz jasna na nie prostej i jednoznacznej odpowiedzi, ale z pewnością podsuwa czytelnikowi sporo materiału do namysłu oraz inspiracji. A taka w końcu powinna być rola czasopism naukowych.

Marcin Jarząbek

Piotr Bajda, *Elity polityczne na Słowacji w latach 1989–2010. Kręta droga do nowoczesnego państwa*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2010, ss. 320.

Upadek komunizmu w 1989 roku otworzył Europie Środkowo-Wschodniej drogę na Zachód. Wolność, której kraje środkowoeuropejskie nie zaznały od pięćdziesięciu lat, spadła na nie niemal niespodziewanie i poza atmosferą radości wzbudziła także pewne obawy. Odnalezienie się w tej sytuacji nie było łatwe i spowodowało powstanie wielu nowych problemów i zjawisk, a wśród nich warto zwrócić szczególną uwagę na narodziny nowych elit politycznych w krajach byłego bloku wschodniego. Książka Piotra Bajdy, wydana przy współpracy Instytutu Studiów Politycznych PAN i Instytutu Wydawniczego Pax, traktuje o kształtowaniu się elit politycznych na Słowacji w okresie od 17 listopada 1989 do czerwca 2010 roku. Zadania niezwykle szczegółowego i uporządkowanego opisu tego zjawiska podjął się autor i współautor kilkunastu pozycji z zakresu stosunków międzynarodowych, przemian w Europie Środkowej i problematyki mniejszości narodowych (m.in. G. Janusz, P. Bajda, *Prawa mniejszości narodowych. Standardy Europejskie*, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Warszawa 2000, ss. 214; S. Łodziński, P. Bajda, *Try to use it. It's your right! A practical guide on the use of human rights mechanisms and instruments, with particular regard to the protection of the rights of Romanies (Gypsies) in Central Europe*,

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 1997, ss. 245; S. Łodziński, P. Bajda, *Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 1997, ss. 239). Piotr Bajda w latach 2000–2004 pełnił funkcję wicedyrektora Instytutu Polskiego w Bratysławie.

Omawiana publikacja ma charakter głównie politologiczny, dotyczy bowiem przede wszystkim procesów politycznych na Słowacji i najważniejszych osób, które je kreowały. Autor z dużą uwagą śledzi kolejne kryzysy gabinetowe, wybory parlamentarne i prezydenckie oraz towarzyszące im oczekiwania społeczne. Książka jest pracą naukową, której podstawę stanowi rozprawa doktorska przygotowana przez Autora w ramach badań prowadzonych w Instytucie Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Publikacja ma też walory popularnonaukowe. Adresowana jest zarówno do historyków i politologów zajmujących się najnowszą historią Słowacji i problematyką transformacji elit politycznych w państwach postkomunistycznych, jak i — ze względu na komunikatywny język — do szerszego grona czytelników zainteresowanych kwestią Europy Środkowo-Wschodniej jako szczególnego obszaru badań geopolitycznych.

W części wstępnej Autor charakteryzuje materiał badawczy, sposób i metody jego opracowania. W pracy szuka odpowiedzi na pytanie, kim dzisiaj są Słowacy i ich elity polityczne. Podkreśla fakt, że stara się „znaleźć choć częściowe odpowiedzi przede wszystkim na drodze analizy działań słowackich elit politycznych, a zwłaszcza tych ich decyzji, które wpływały na formowanie się sceny politycznej oraz na miejsce zajmowane przez Słowację na arenie międzynarodowej. W książce tej spróbuję ukazać głównie słowacką politykę wewnętrzną, zaś polityka zagraniczna będzie analizowana niemal wyłącznie w kontekście jej oddziaływania na sytuację na scenie politycznej i na układ sił w polityce wewnętrznej” (s. 7). Materiał źródłowy prezentowanej publikacji stanowią m.in. dokumenty prawne, stenogramy z posiedzeń słowackiego parlamentu, a także wywiady przeprowadzone ze słowackimi politykami, depesze agencji prasowych oraz teksty zamieszczone przede wszystkim w czasopiśmie słowackich, czeskich, polskich i anglojęzycznych. Wśród szczególnie ważnych opracowań Autor wymienia coroczne raporty (od 1995 roku) słowackiego Instytutu Spraw Publicznych (Inštitút pre verejné otázky) o stanie społeczeństwa: „Súhrnná správa o stane spoločnosti a trendoch”. Badacz korzystał także z materiału zawartego w książkach, które napisali sami uczestnicy aksamitnej rewolucji i aktywni politycy (m.in. Fedor Gála, Martin Bútor, Mikuláš Dzurinda i in.), oraz z opracowań naukowców i ekspertów od wielu lat obserwujących słowacką politykę (m.in. Soňi Szomolányi, Grigorija Mesežnikova czy czeskiego badacza Lubomíra Kopečka).

Bajda ujmuje problem kształtowania się elit politycznych Słowacji i omawia ich wpływ na ustrój nowego państwa, uwzględniając także problematykę związaną z transformacją ekonomiczną, gospodarczą na tle ówczesnych wydarzeń historycznych, które, jak podkreśla, „prezentowane są wyłącznie w stopniu niezbędnym do zrozumienia zachodzących procesów politycznych” (s. 7). Omawia kolejno: genezę słowackich elit politycznych (rozdział I), poszukiwanie trzeciej drogi

w warunkach demokracji nieskonsolidowanej w latach 1993–1998 (rozdział II), powstanie rządu premiera Mikuláša Dzurindy i budowanie systemu demokracji skonsolidowanej w latach przełomu 1998–2006 (rozdział III), powstanie rządu SMER, HZDS i SNS w okresie 2006–2009 (rozdział IV) i kończy swoją monografię na analizie wyborów w 2010 roku (*Epilog*). Poszczególne rozdziały podporządkowane są ważnym w danym okresie wydarzeniom, które w znaczącym stopniu wpłynęły na kształt ówczesnych elit politycznych oraz rozwój systemu demokratycznego.

Bajda już we wstępie zwraca uwagę, „że wszyscy prezydenci Słowacji byli członkami partii komunistycznej, zaś w gabinecie ministrów utworzonym w wyniku wyborów parlamentarnych w 2006 roku na 16 ministrów aż 11 było w przeszłości działaczami komunistycznymi” (s. 5). Autor omawianej publikacji przekonywająco prezentuje Słowację jako państwo, które w polityce łączy dwie swoiste cechy, mianowicie przewidywalność i powtarzalność wyników wyborczych oraz destruktywną siłę oddziaływania afer korupcyjnych. Badacz zajmująco relacjonuje zadziwiającą łatwość, z jaką w życie parlamentarne kraju wchodziły nowe elity polityczne oraz słusznie podkreśla europejski wątek w wewnętrznych rozgrywkach na szczeblach rządowych. Warto zaznaczyć, że spośród krajów Grupy Wyszehradzkiej tylko na Słowacji nie doszło do porozumienia elit politycznych w sprawie kierunków polityki zagranicznej (szczególnie w latach 1993–1998). W prezentowanej książce autor wykazuje, że na Słowacji po transformacji 1989 roku doszło do szybkiego powrotu do polityki postkomunistów, którzy bardzo aktywnie działali na słowackiej scenie politycznej. W dużym stopniu przyczyniła się do tego słaba opozycja, ponieważ osoby bezpośrednio związane z procesem przemian demokratycznych świadomie nie uczestniczyły w życiu politycznym. Autor zaznacza, że „niewykreowany został żaden słowacki Havel, który stałby się symbolem transformacji” (s. 236). Bajda w swojej książce bada przyczyny powstania tego zjawiska i jego dalsze konsekwencje w rozwoju potransformacyjnej Słowacji.

Badacz w pierwszym rozdziale *Geneza słowackich elit politycznych* (s. 11–58) wychodzi od określenia obszaru badań i zdefiniowania kluczowego dla publikacji pojęcia elit politycznych. Ramę historyczną stanowi tu moment powstania I Republiki Czechosłowackiej (1918 rok) po czas narodzin niepodległej Republiki Słowackiej (1993 rok). Autor do słowackiej elity politycznej zalicza osoby pełniące najważniejsze funkcje państwowe i publiczne oraz liderów społecznych, których działalność realnie wpływa na istotne decyzje polityczne. Najważniejszym punktem odniesienia w badaniach Piotra Bajdy jest elita rządząca, stanowiąca tę część elity politycznej, która w wyniku wyborów sprawowała władzę, a jej decyzje wpłynęły na obraz transformacji i miejsce Słowacji na forum międzynarodowym.

Rozdział I i rozdział II *Lata 1993–1998: poszukiwanie trzeciej drogi w warunkach demokracji nieskonsolidowanej* prezentują specyfikę słowackiej drogi do niepodległości bez jasnej wizji przyszłego państwa i ustroju oraz szczególny charakter ówczesnych elit politycznych. Rządy pod kierownictwem Vladimíra Mečiaru cechowało wyraźne zahamowanie procesu transformacji, polegające

głównie na spowolnieniu prywatyzacji, zwiększeniu interwencji państwa w zakresie gospodarki, zmniejszeniu dyscypliny budżetowej oraz prowadzeniu nieudolnej polityki zagranicznej. Słowacja ponosiła wtedy na arenie międzynarodowej spektakularne porażki.

W takiej sytuacji, po wyborach parlamentarnych w 1998 roku, nowy rząd pod przewodnictwem Mikuláša Dzurindy rozpoczął wprowadzanie kompleksowych i gruntownych reform systemowych. Bajda pisze o tym w rozdziale III *Okres przełomu, powstanie rządu premiera Mikuláša Dzurindy i budowanie systemu demokracji skonsolidowanej (1998–2006)*, który dotyczy dynamicznych zmian, jakie zaszły w tym czasie na arenie politycznej Słowacji. W ich rezultacie doszło do odbudowy instytucji demokratycznych państwa oraz wyprowadzenia kraju ze stanu alienacji międzynarodowej. Autor stara się przybliżyć czytelnikowi obraz ówczesnej reformy gospodarczej, w której wyniku Słowacja otrzymała przydomek „gospodarczego tygrysa Europy Środkowej” (s. 9). Rząd Dzurindy, mimo wprowadzania trudnych reform, został wybrany na drugą kadencję (2002–2006) i właśnie wtedy przygotował i wprowadził kompleksowe reformy w następujących obszarach: systemu ochrony zdrowia, systemu podatkowego, systemu emerytalnego, finansów publicznych, rynku pracy, świadczeń społecznych, otoczenia biznesu, struktury administracji publicznej. W tym czasie Słowacja została członkiem Unii Europejskiej (2004 rok).

Rozdział IV *Zwycięstwo populizmu. Powstanie rządu SMER, HZDS i SNS*, zamykający wraz z *Epilogiem* publikację, traktuje o cechach charakterystycznych elity politycznej i gospodarczej na Słowacji w latach 2006–2010 oraz stanowi zamysł nad zjawiskiem popularności premiera Roberta Ficy. W tym okresie rządy sprawowała lewicowa grupa pod kierunkiem Ficy, demontująca znaczną część wcześniej wprowadzonych reform gospodarczych.

W zakończeniu Autor podkreśla, że współczesna Słowacja wyraźnie zaznacza swoją obecność w międzynarodowych instytucjach europejskich, w Sojuszu Północnoatlantyckim i ma stabilną pozycję w przestrzeni środkowoeuropejskiej, czego bynajmniej nie zapowiadały wydarzenia pierwszych lat po podziale Czechosłowacji w 1993 roku, kiedy do głosu doszli ludzie z komunistyczną przeszłością.

Dokładne przygotowanie teoretyczne, bogaty materiał badawczy (aneksy 1, 2, 3 i bibliografia s. 246–299) i jego rzeczowa analiza świadczą o dogłębnym i wszechstronnym podejściu do omawianej problematyki. Orientację w omawianym materiale znacznie ułatwiają zamieszczone aneksy, które zawierają informację o składzie osobowym poszczególnych gabinetów ministerialnych i pełną listę parlamentarzystów od 1990 roku wraz z informacją o liście partyjnej, z której kandydowali, a także wykaz skrótów. Autor zaznacza, że „Tak opracowana lista nie ma swojego odpowiednika w dostępnej literaturze” (s. 9).

Należy zgodzić się z Radosławem Zenderowskim, który podkreśla, że Bajda „Trafnie analizuje procesy prowadzące do kluczowych wydarzeń, ukazuje ich nieznaną wcześniej politologom uwarunkowania. Za szczególnie wartościową uznaje analizę

przyczyn, sposobów i konsekwencji przenikania elit politycznych i gospodarczych na Słowacji” (tekst recenzji na okładce książki). Można więc z całą odpowiedzialnością stwierdzić, że cel ukazania „na czym polegał problem z budowaniem nowej elity politycznej w chwili przełomu 1989 roku i później powstawaniem niepodległego państwa słowackiego” (s. 18), wyznaczony przez Autora został osiągnięty.

Monografia Piotra Bajdy *Elity polityczne na Słowacji w latach 1989–2010. Kręta droga do nowoczesnego państwa* jest cenną pozycją naukową, którą można polecić nie tylko badaczom zajmującym się kwestią tożsamości narodowej, kultury politycznej czy systemu politycznego Słowacji, lecz również pozostałym osobom interesującym się miejscem i rolą małych państw na arenie międzynarodowej.

Dorota Żygadło-Czopnik

Literatúra v kognitívnych súvislostiach, ed. Jana Kuzmíková, vyd. Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2014, ss. 152.

Koncom roku 2014 wydawateľstvom Ústavu slovenskej literatúry SAV bola uverejnená zaujímavá kolektívna monografia *Literatúra v kognitívnych súvislostiach* pod editorskou činnosťou Jany Kuzmíkovej¹. Uvedená monografia predstavuje zásadný príspevok k súdobým kognitívnym výskumom v literatúre a umení. Už na začiatku je potrebné zdôrazniť, že nejde o mechanický zber atomizovaných textov spätých s tematickou sférou kognitívneho skúmania literatúry a umenia, ale o metodologicky konzekventnú monografiu, ktorá sa snaží teoreticky a analyticky zmapovať postavenie súčasnej kognitívnej vedy vo výskume literatúry. Téma monografie je zvolená veľmi aktuálne. Súčasný kognitívnovedný skúmanie povahy ľudskej mysle, ako zdôrazňuje Silvia Gáliková, charakterizuje významný a intenzívne sa rozvíjajúci výskumný program². Autori monografie, ku ktorým patria, mimo spomínanej Silvii Gálikovej, aj Jana Kuzmíková, Lukáš Procháška, Zuzana Fonioková a Róbert Gárik, aspekt ten zdôrazňujú.

Obsahové zameranie prezentovaných častí monografie teoreticky, ale aj na konkrétnom literárnom materiáli ilustrujú skutočnosť, že vďaka kognitívnemu výskumu literatúry „môže literárna veda prejsť od opisovania literatúry, jej štruktúry, prostriedkov, recepcie i vývinu, k širokospektrálnemu vysvetľovaniu celého literárneho života, a to nielen v kultúrnom kontexte, ale až na úrovni (prírodo)vednej, expertnej kategorizácie“ (J. Kuzmíková: *Umenie a kognitívne*

¹ Štúdia vznikla v rámci grantového projektu: Kognitívne orientovaná literárna veda. Teória a prekladové štúdie zo slovenskej literatúry. VEGA 2/0078/14.

² S. Gáliková, *Metafora v kognitívnovednom modelovaní*, „World Literature Studies“ 2011 (28–40), č. 3 (20), s. 29–40.